

**POLEMIKI,
RECENZJE,
SPRAWOZDANIA**

Mariusz Korzeniowski, Krzysztof Latawiec, Dariusz Tarasiuk
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)
Marcin Kruszyński, Tomasz Osiński
(Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie)

Profesor Marek Mądzik (1946-2016)

Dwudziestego ósmego grudnia 2016 roku zmarł w Lublinie profesor doktor habilitowany Marek Mądzik, historyk, długoletni nauczyciel akademicki, od roku 1964 nieustannie związany z UMCS-em.

Urodzony 19 kwietnia 1946 roku swoją życiową przygodę z historią rozpoczął od studiów na kierunku historia w Instytucie Historii UMCS. Początkowo jego zainteresowania koncentrowały się wokół dziejów wewnętrznych Królestwa Polskiego w XV w. Zainteresowania te spowodowały, że uczestniczył w seminarium magisterskim prowadzonym przez prof. Kazimierza Myślińskiego (Katedra Historii Polski do XVIII w.). Studia historyczne ukończył z wyróżnieniem, obroną pracy magisterskiej pt. *Polityka wewnętrzna Kazimierza Jagiellończyka w czasie Wojny Trzynastoletniej* (Lublin 1969). Jego aktywne uczestnictwo w studiach historycznych oraz wykazywanie badawczych zainteresowań naukowych wpłynęło na to, że prof. Juliusz Willaume, kierownik Katedry Historii Powszechnej Nowożytnej, w maju 1969 r., zwrócił się z prośbą do władz rektorskich UMCS o przyjęcie M. Mądziaka na stanowisko stażysty. Dwa miesiące później M. Mądzik został przyjęty na Asystenckie Studia Przygotowawcze. Pod kierunkiem prof. J. Willaume, M. Mądzik w kolejnych miesiącach szybko zdobywał doświadczenie w pracy naukowej. Zaowocowało to zatrudnieniem M. Mądziaka na stanowisku asystenta z dniem 1 V 1970 r. w Katedrze Historii Narodów Związku Radzieckiego kierowanej przez doc. dr hab. Mirosławę Zakrzewską-Dubasową.

M. Mądzik zainteresował się kwestią aktywności Polaków na polu handlowym w Rosji u schyłku istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pierwszych dekadach niewoli narodowej. Postępy w pracy naukowej wpłynęły na jego awans służbowy w dniu 1 X 1972 r., na stanowisko starszego asystenta. Intensywne badania prowadzi-

ne przez M. Mądzika we wspomnianej problematyce przyniosły po kilku latach efekt w postaci dysertacji doktorskiej pt. *Polskie inicjatywy handlowe w rosyjskich portach czarnomorskich w końcu XVIII i na początku XIX w.* (Lublin 1976). Praca została napisana a następnie obroniona pod kierunkiem doc. dr hab. M. Zakrzewskiej-Dubasowej i 30 VI 1976 r. Rada Wydziału Humanistycznego UMCS nadała Markowi Mądzikowi stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii nowożytnej. Wspomniana praca doktorska została opublikowana w 1984 r. przez Wydawnictwo UMCS. Następstwem obrony pracy doktorskiej był też awans na stanowisko adiunkta z dniem 1 VII 1976 r.

Rozległe zainteresowania naukowe Profesora wyraźnie jednak koncentrowały się wokół kilku tematów wiodących. Pierwszy dotyczył kwestii związanych z gospodarczą aktywnością Polaków na terenie Imperium Rosyjskiego w pierwszej połowie XIX stulecia.

Podczas kwerend prowadzonych do pracy doktorskiej Profesor zetknął się z wieloma informacjami o Polakach przebywających na Kaukazie. Ten region, wchodzący w skład Imperium Rosyjskiego w XIX i na początku XX w. miał bogatą historię niepodległości i ciągłości wysokiej kultury. Profesor zdecydował się przyjrzeć się bliżej aktywności Polaków na tym terytorium na przełomie XIX i XX w. To zdominowało jego badania na najbliższą dekadę. Tym bardziej, że problem obecności Polaków w Gruzji nie był dotąd poddany głębszej analizie. Chęć dotarcia do źródeł, które ukazałyby rzeczywistą rolę Polaków na tym terenie zawiodła go do archiwów w Tbilisi i Erewaniu. Pozwoliło mu to na satysfakcjonujące zrealizowanie zakładanych celów badawczych. Owocem jego wieloletnich poszukiwań była rozprawa habilitacyjna wydana w 1987 w Lublinie pt. *Działalność społeczno-kulturalna i polityczna Polaków w Gruzji na przełomie XIX i XX w.* Na jej podstawie 24 X 1988 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego. Uzyskany awans na polu naukowym pozwolił mu na objęcie kierownictwa Zakładu Historii Krajów Europy Wschodniej Instytutu Historii UMCS w 1990 r. oraz zatrudnienie na stanowisku profesora nadzwyczajnego z dniem 1 XII 1993 r.

W latach 90-ych Profesor M. Mądzik skoncentrował swoją uwagę na również niezbyt znanym w historiografii aspekcie obecności Polaków w Imperium Rosyjskim, mianowicie pobycie uchodźców z Królestwa Polskiego i Kraju Zachodniego w głębi Rosji w latach 1915-1918. Swoje kolejne kwerendy archiwalne i biblioteczne prowadził w celu zebrania materiałów ukazujących zadania i rolę jaką odegrały Polskie Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny w Rosji. Profesor w swoich badaniach pragnął ukazać ich rolę, według niego nieocenioną, w pomocy udzielonej tysiącom uchodźców polskich rozsiansych na obszarze całego Imperium Rosyjskiego. Według niego godne uwagi było ukazanie oddolnego zaangażowania duchowieństwa rzymskokatolickiego i przedstawicieli inteligencji polskiej w tym ruchu – osób kierujących się chęcią czynienia dobra i pomocy bliźnim oraz zachowania tożsamości narodowej wielu Polaków przymusowo przebywających z dala od swoich domów. Owocem wieloletnich kwerend w archiwach Moskwy, Sankt Petersburga, Kijowa, Charkowa i Warszawy była monografia pt. *Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom wojny w Rosji w latach I wojny światowej* (Lublin 2011). Na jej podstawie i dorobku naukowego osiągniętego od chwili otrzymania stopnia doktora habilitowanego uzyskał tytuł profesora. Akt nominacyjny, z rąk Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, odebrał w 2013 r.

Nie bez wpływu na ukształtowanie się kolejnego tematu badań naukowych M. Mądzika miał fakt pochodzenia z Zaklikowa. Profesor, jeszcze ucząc się w mieśco-

wym liceum ogólnokształcącym, zainteresował się historią miasta i regionu. Szczególnie bliskie Profesorowi były dzieje społeczności lokalnych w pierwszej połowie XIX w. Zwrócił uwagę na funkcjonowanie najniższych struktur ówczesnej administracji, a więc miast i gmin wiejskich. Szczególnie bliskie sercu Profesora były badania nad karierami burmistrzów miast.

Profesor, będąc wzorem pracowitości, skromności i bezinteresowności był bardzo lubiany przez studentów. Jego seminaria magisterskie cieszyły się dużym zainteresowaniem. W ich trakcie Pan Profesor potrafił dzielić się i zainteresować studentów swoimi wynikami badań, zainspirować do podejmowania tematów trudnych i niezbadanych. Między innymi właśnie seminaria stały się kuźnią przyszłych doktorantów i pracowników jego zakładu. Pomagał swoim podwładnym na różnych polach badawczych. Stworzył wraz ze swoimi uczniami zespół badawczy, który uzyskiwał środki z Komitetu Badań Naukowych na finansowanie badań w archiwach Rosji, Białorusi, Litwy i Ukrainy. Zaowocowało to powstaniem kolejnych monografii – *Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej* (Lublin 2007), *Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832-1921* (Lublin 2012)¹ – odkrywających nieznane aspekty aktywności Polaków w Imperium Rosyjskim w XIX i na początku XX w.

M. Mądzik przez wiele lat udzielał się także na niwie dydaktycznej. Jego zajęcia cieszyły się dużym zainteresowaniem. Sympatia i popularność wśród studentów wpłynęła także na wieloletnie sprawowanie przez niego funkcji Prodziekana ds. Studenckich Wydziału Humanistycznego UMCS.

Do dorobku Profesora należy zaliczyć ponadto wypromowanie kilku doktorów, których aktywnie wspierał, także w ramach realizacji tzw. grantów promotorskich. Przez wiele lat był również opiekunem kilku habilitantów i mentorem przy powstawaniu ich rozpraw habilitacyjnych. Wielokrotnie uczestniczył w przewodach doktorskich i habilitacyjnych w charakterze recenzenta.

Należy podkreślić, że prof. M. Mądzik był dumny z zawodowych sukcesów swoich wychowanków i współpracowników, które odbierał z autentyczną radością.

Żegnaj Panie Profesorze!

¹ W 2014 r. ukazało się wydanie drugie i uzupełnione monografii: M. Mądzik, M. Korzeniowski, K. Latawiec, D. Tarasiuk, *Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832-1921*, Lublin 2014; aktualnie przygotowywane jest wydanie niniejszej monografii w języku ukraińskim.

Bibliografia prac prof. dr hab. Marka Mądziaka za lata 1987-2014

1987

Działalność społeczno-kulturalna i polityczna Polaków w Gruzji na przełomie XIX i XX w., Lublin 1987.

Powrót Polski nad Bałtyk, [w:] *Od Zawiszy do Tarnowskiego. Szkice z dziejów epoki jagiellońskiej*, red. M. Podgórskiego, A.A. Witusika, Lublin 1987, s. 99-109.

1988

Polskie formacje wojskowe na Kaukazie w latach 1917-1918, [w:] *Wkład Polonii w odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej siedemdziesiątą rocznicę odzyskania niepodległości*, Lublin-Kazimierz 19-21 maja 1988, red. W. Kucharski, Warszawa-Lublin 1988, s. 40-42.

1989

Rzymskokatolickie Towarzystwo Dobroczynności w Tyflisie (1894-1915), Annales UMCS, sectio F, historia, vol. XLI/XLII, 1986/1987 [druk: 1989], s. 155-167.

1990

Polacy w kulturze i życiu społecznym Zakaukazia do 1918 r., Lublin 1990 (współautor).

1991

Polska Organizacja Wojskowa na Kaukazie w latach 1917-1918, [w:] *Polonia i odbudowa państwa polskiego w 1918 roku*, red. W. Śladkowski, Lublin-Warszawa 1991, s. 140-153.

Próby nawiązania stosunków politycznych między Polską a Gruzją w latach 1918-1921, „Rocznik Lubelski”, t. 29/30, 1987/1988 [druk: 1991], s. 77-87.

Z historii politycznych stosunków polsko-gruzińskich w latach 1918-1921, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”, t. 1, 1991, s. 16-25.

1992

Repatriacja Polaków z Kaukazu po I wojnie światowej, [w:] *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*, red. H. Kubiak, T. Paleczny, J. Rokicki, M. Wawrykiewicz, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 321-328.

Zamościanie w 28 tomach Polskiego Słownika Biograficznego, „Rocznik Zamojski”, t. 3, 1992, s. 223-233 (współautor).

Dwie wizyty, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”, t. 2, 1992, s. 10-14.

1993

Polscy dyplomaci o politykach Federacji Zakaukaskiej i polityce gospodarczej Rosji sowieckiej wobec Zakaukazia, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”, t. 3, 1993, s. 21-27.

Rec. A. Menteszaszwili, *Iz istorii wzaimootnoszenij gruzinskogo, abchazskogo i osietinskogo narodow*, Tbilisi 1990, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”, t. 3, 1993, s. 66-67.

Rec., *Okupacija i fakticzeskaja aneksja Gruzii. O političeskoj i prawo woj ocenke naruszenija dogowora Miedu Gruzijej i Sowietsoj Rossijej ot 7 maja 1920 goda. Dokumenty i materiały*, Tbilisi

1990, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”, t. 3, 1993, s. 67–68.

1994

Polacy na carskich zesłaniach i w sowieckich więzieniach na Kaukazie na przełomie XIX i XX wieku, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”, t. 4, 1994, s. 15–22.
Rec., W. Materski, *Georgia rediviva. Republika gruzińska w stosunkach międzynarodowych 1918–1921*, Warszawa 1994, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”, t. 4, 1994, s. 99–101.

1995

Z dziejów inteligencji polskiej na Kaukazie na przełomie XIX i XX wieku, „Rota”, 1995, nr 2/3 (18/19), s. 72–75.

1996

Z działalności Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny na Białorusi, „Zapiski Historyczne”, t. 11, 1996, z. 1, s. 61–77.

Wojny kozackie w polskiej historiografii przełomu XIX i XX wieku, [w:] *Kozacki wojny XVII stolitija w istoriczni swidomosti polskogo ta ukraïnskogo narodiw. Materiali drugoji Polsko-Ukraïnskoj Naukowej Zustriczi* (Lwów 12–13 żowtnja 1995 r.), red. Leonid Zaszkiłniak, Lwów–Lublin 1996, s. 213–224.
Oddziały Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny na Kaukazie w latach I wojny światowej, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”, t. 5, 1996, s. 31–42.
Burmistrzowie tarnogrodzcy w dobie Królestwa Polskiego, „Region Lubelski”, t. 5(7), 1991–1993, [druk: 1996], s. 79–89.

Rec., M. Tarka, *Dzieje Nałęczowa*, „Region Lubelski”, t. 5(7), 1991–1993, [druk: 1996], s. 243–244.
Rec., *Dzieje Włodawy*, red. E. Olszewski, R. Szczygiel, Lublin–Warszawa 1991, [w:] „Rocznik Chełmski”, t. 2, 1996, s. 531–533.

Rec., A. Koprukowniak, *Lokalna społeczność gminy bychawskiej i jej aktywność 1864–1918*, Lublin 1995, ss. 165, „Region Lubelski”, t. 6(8), 1994–1996, s. 223–224.

1997

Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny i Centralny Komitet Obywatelski w Mińsku. Próba zjednoczenia organizacji na przełomie 1917/18 r., „Annales UMCS”, sectio F., historia, vol. L, 1995 [druk: 1997], s. 235–257.

Komitet Polski w Moskwie w latach I wojny światowej. Struktura organizacyjna i początki działalności, „Res Historica”, 1997, z. 1, s. 185–203.

Polacy w Piatigorsku na przełomie XIX i XX w., „Rota”, 1997, nr 2/3 (26/27), s. 86–88.

1998

Otwarcie szlaków czarnomorskich dla handlu z Europą Zachodnią w ostatniej ćwierci XVIII wieku, [w:] *Centralna i Schidnia Jewropa w XV–XVIII stolitijach: pitanja socjalno-ekonomicznej ta politycznoi istorii*, red. L. Zaszkiłniak, M. Krikun, Lwów 1998, s. 215–223.

Sprawa uznania przez Polskę Gruzji sowieckiej w 1923 r., „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich”, t. 7, 1998, s. 134–136.

Ostrów Lubelski w latach 1795–1918, [w:] *Dzieje Ostrowa Lubelskiego*, red. R. Szczygiel, Lublin 1998, s. 133–196.

Rec., A. Wrzyszczy, *Gubernia Chełmska. Zarys ustrojowy*, „Rocznik Chełmski”, t. 4, 1998 [druk: 1999], s. 277–279.

Polacy w Odessie w XIX–XX wieku, „Rota”, 1998, nr 2/3 (30/31), s. 104–108.

Z niepodległościowej działalności Polaków w Rosji na przełomie XIX i XX wieku, „Rota”, 1998, nr 4 (32), s. 57–59.

Z historii polskiej sceny amatorskiej w Tyflisie w początkach XX wieku, „Rota”, 1998, nr 4 (32), s. 94–95.

1999

„Res Historica”, t. 9, *Od rozbiorów Rzeczypospolitej do niepodległych państw narodowych*, Lublin 1999 (współredaktor).

Działalność Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny na Syberii w latach I wojny światowej, [w:] *Syberia w historii i kulturze narodu polskiego*, red. A. Kuczyński, Wrocław 1998 [druk: 1999], s. 302–311.

Z dziejów inteligencji polskiej na Kaukazie na przełomie XIX i XX wieku, „Polonia Kaukaska”, 1999, nr 1, s. 5–7. (przedruk z „Roty”, 1995, nr 2/3 (18/19)).

Ze historii polskiej inteligencji na Kaukazie na przełomie XIX i XX wieku, „Polonia Kaukaska”, 1999, nr 1, s. 5–7. (przedruk z „Roty”, 1995, nr 2/3 (18/19)).

2000

Z dziejów hrubieszowskich zakładów dobroczynnych w XIX stuleciu, *Annales UMCS, sectio F, historia* vol. LIV/LV, 1999/2000, s. 389–398.

Polacy i polskie organizacje społeczne w środkowo-azjatyckiej części Rosji w latach I wojny światowej, „Eastern Review”, t. 4, *Polska Diaspora na Wschodzie*, Łódź 2000 s. 283–299.

Polacy w Armenii w latach I wojny światowej, [w:] *Polacy w Armenii na tle dziejów ormiańskich*, red. E. Walewander, Lublin 2000, s. 83–100.

2001

Burmistrzowie Zaklikowa w dobie Królestwa Polskiego, [w:] *Miejskie społeczności lokalne w Lubelskiem 1795–1918*, red. A. Koprukowniak, Lublin 2001, s. 91–106.

2002

Z działalności Kijowskiej Rady Okręgowej Polskich Towarzystw Pomocy Ofiarom Wojny w latach I wojny światowej, [w:] *Polacy w Kijowie*, red. H. Stroński, Kijów 2002, s. 177–195.

Diejatielnost Polskiego Obszczestwa Żertwam Wojny w Sibiri w gody pierwoj mirowoj wajny, [w:] *Sibir w istorii i kulturie polskiego naroda*, red. P. Romanow, Moskwa 2002, s. 317–326.

Działalność Przedstawicielstwa Rzeczypospolitej Polskiej na Kaukazie w latach 1918–1920, [w:] *Polacy w Gruzji*, red. E. Walewander, Lublin 2002, s. 245–291.

2003

Polskija ratawalnyja organizaczi u Bielarusi u czasy I swiatowej wojny, „Gistaryczny Almanach” (Grodno), t. 8, 2003, s. 76–97 (współautor).

Uchodźcy z Królestwa Polskiego na Białorusi w latach 1915–1918, „Acta-Albaruthenica. Nawukowa-tearetyczny czasopis” (Mińsk), t. 3, 2003, s. 59–68 (współautor).

Hasła: *Centralny Komitet Obywatelski Królestwa Polskiego w Rosji*, Dobkiewicz Julian, Filipowicz Tytus, Kognowicki Józef, *Komitet Polski w Moskwie*, [w:] *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*, t. 1–2, A–K, red. K Dopierała, Toruń 2003.

2004

Na pograniczu kultur, języków i tradycji. Prace poświęcone prof. R. Szczygłowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin, Lublin 2004, ss. 289 (współredaktor).

Hasła: *Legion Polski w Piatigorsku*, Łapczyński Kazimierz, Łaskiewicz Józef, Makarewicz Romuald, Matyszko Adolf, Minkiewicz Jan, *Misja Specjalna Rzeczypospolitej Polskiej*, Mroziński Aleksander, Ostrowski Wacław, *Polska Centrala Wojskowa na Kaukazie*, Polska Rada Okręgowa na Kaukazie, *Polski Komitet Pomocy Ofiarom Wojny w Tyflisie*, *Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny*, *Polski Związek Demokratyczny w Tyflisie*, [w:] *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*, t. 3, Toruń 2004.

2005

Bolesław Bernard (Kościeszka-Statkowski) Statkowski, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XLII/4, zes. 175, Warszawa-Kraków 2004 [druk 2005], s. 572-574.

Półtawski Oddział Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny i jego działalność w latach 1915-1917, [w:] *Ku Niepodległej. Ścieżki polskie i francuskie 1795-1918*, red. M. Willaume, Lublin 2005.

Gmina Ułęż w podziałach terytorialnych XIX i XX wieku, „Annales UMCS”, sectio F, historia, vol. 60, 2005, s. 313-322.

Gmina Żyrzyn w podziałach administracyjnych XIX i XX wieku, „Res Historica”, t. 20, 2005, s. 271-282.

2006

Z działalności handlowej Polaków w Odessie w pierwszej połowie XIX wieku, [w:] *Поляки на півдні України*, red. T. Ciesielski i W. Kusznir, Odessa-Opole-Olsztyn 2006.

Hrubieszów w latach 1809-1866, [w:] *Dzieje Hrubieszowa*, t. 1, *Od pradziejów do 1918 roku*, red. R. Szczygieł, Hrubieszów 2006.

Tarnogród w latach 1809-1864, [w:] *Dzieje Tarnobrodu*, red. R. Szczygieł, Tarnogród 2006.

Polskie Towarzystwo Handlowe. Przyczynek do aktywności gospodarczej Polaków w Odessie na początku XIX wieku, „Res Historica”, t. 23, 2006.

2007

Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej, Lublin 2007 (współautor).

Polacy na południowej Ukrainie w latach I wojny światowej, [w:] *Polacy na południowej Ukrainie i Krymie (Polaki na pівдні України та в Криму)*, red. T. Ciesielski, E. Czapiewski, W. Kusznir, Odessa-Opole-Wrocław 2007 (współautor).

2008

Polskie organizacje ratownicze w akcji niesienia pomocy Polakom – obcopoddanym w Rosji w latach I wojny światowej, [w:] *Historia-Polityka-Społeczeństwo. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Henrykowi Cimkowi*, red. W. Bonusiak i in., Rzeszów 2008.

Polskie misje dyplomatyczne na Kaukazie w okresie międzywojennym, [w:] *Kaukaz w stosunkach międzynarodowych. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, red. P. Olszewski, K. Borkowski, Piotrków Trybunalski 2008, s. 199-215 (współautor).

2010

M. S. Korwin-Kossakowski, *Diariusz*, t. 1, cz. 1, (21 maja-31 sierpnia 1915), red. M. Mądzik, wstęp i opracowanie K. Łatawiec, M. Korzeniowski, D. Tarasiuk, wyd. UMCS, Lublin 2010.

M. S. Korwin-Kossakowski, *Diariusz*, t. 1, cz. 2, (1 września 1915-4 lutego 1916), red. M. Mądzik, wstęp i opracowanie M. Korzeniowski, D. Tarasiuk, K. Łatawiec, wyd. UMCS, Lublin 2010.

Zaklików w dobie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego, [w:] *Z dziejów Zaklikowa i Lubelszczyzny w okresie od XVI do XX wieku*, pod red. W. Plennikowski, Zaklików 2010, s. 54-78.

Działalność Władysława Żukowskiego w polskich organizacjach społecznych w Rosji w latach I wojny światowej, [w:] *Studia z dziejów Europy Wschodniej*, red. G. Błaszczyk, P. Kraszewski, Poznań 2010, s. 323-326.

2011

Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom wojny w Rosji w latach I wojny światowej, Lublin 2011.

Od powstania styczniowego do końca I wojny światowej. 1866-1918, [w:] *Tomaszów Lubelski. Monografia miasta*, red. R. Szczygieł, Tomaszów Lubelski-Lublin 2011, s. 307-362.

W księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1809-1864), [w:] *Dzieje Urzędowa*, red. R. Szczygieł, M. Surdacki, Lublin-Urzędów 2011, s. 223-278.

W czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1809-1864), [w:] *Dzieje Urzędowa*, red. R. Szczygieł, M. Surdacki, Lublin-Urzędów 2011, s. 223-278.

2012

Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832-1921, Lublin 2012 (współautor).

2014

Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832-1921, wyd. II uzupełnione i poprawione, Lublin 2014 (współautor).

Tomasz Demidowicz
(Akademia Wychowani Fizycznego w Warszawie,
filia w Białej Podlaskiej)

**Ks. Sławomir Bylina, *Relacje państwo – Kościół katolicki na Południowym Podlasiu w II Rzeczypospolitej*,
Wyd. Drohiczyńskie Towarzystwo Naukowe, Kuria Diecezjalna
w Drohiczynie, Drohiczyn 2013, ss. 318, il. 36, aneksy.**

Problematyka relacji państwo – Kościół katolicki w odniesieniu do historii Polski zawsze cieszyła się zainteresowaniem tak badaczy historyków, socjologów, jak też czytelników, miłośników dziejów ojczystych. W zdecydowanej większości prace naukowe czy popularno-naukowe koncentrowały się na poznaniu tychże specyficznych relacji w odniesieniu do całego państwa, lecz rzadko zdarzały się opracowania, które by odnosiły się do tychże relacji przez pryzmat regionu. Spojrzenie właśnie przez pryzmat historii regionu może być ciekawe, interesujące, bo pozwalające zauważyć zjawiska nowe, niemożliwe przy badaniach ogólnokrajowych.

Opracowanie pióra ks. Sławomira Byliny, zatytułowane *Relacje państwo – Kościół katolicki na Południowym Podlasiu w II Rzeczypospolitej*, może od tej strony zainteresować poznawczo i faktograficznie. Zasadniczy tekst opracowania złożony ze wstępu, pięciu rozdziałów merytorycznych, zakończenia, poprzedzony został słowem wstępnym (s. 7 – 10) autorstwa Antoniego Pacyfika Dydycza – biskupa drohiczyńskiego, który zachęca w nim do lektury wskazując na bogate dzieje Podlasia jako regionu leżącego „pomiędzy”. Natomiast Autor recenzowanego opracowania pt. *Relacje państwo Kościół katolicki na Południowym Podlasiu w II Rzeczypospolitej*, ks. Sławomir Bylina, w tekście Wstępu (s. 11 – 21) zaznajomił czytelnika z podjętą problematyką, następnie zaprezentował literaturę przedmiotu, jak też wykorzystane źródła archiwalne.

W pierwszym z rozdziałów pt. *Charakterystyka Południowego Podlasia* (s. 23–58), Autor dokonał przybliżenia regionu poprzez przedstawienie struktury demograficzno-społecznej ludności, stosunków narodowościowych i sytuacji wyznaniowej. Nie pominięto kwestii życia społecznego i gospodarczego, wreszcie sprawy stanu kultury i oświaty. Nie wypadła ta charakterystyka ciekawie. Po pierwsze – za dużo spotykamy

danych statystycznych w odniesieniu do wszystkich dziedzin Południowego Podlasia. Brak koniecznego skomentowania przedstawionych danych statystycznych. Po drugie – w tekście rozdziału prezentującego charakterystykę Południowego Podlasia za dużo jest informacji odnoszących się do kwestii ogólnopolskich, min. co do długości granic nowo powstałej Polski Odrodzonej. Autor przedstawia uwarunkowania terytorialne Południowego Podlasia, ale nie zdołał wydobyć pozytywów położenia tego regionu, np. dla rozwoju komunikacji. Nie zauważa i wskazać nie potrafi negatywów takiego, a nie innego ukształtowania terytorialnego Południowego Podlasia, min. faktu, że największy ośrodek miejski regionu – miasto Siedlce – usytuowany jest nie w centrum regionu, a na samym krańcu, na styku historycznego Podlasia i Mazowsza. W tym mieście, a nie w jakimś innym leżącym bardziej centralnie ośrodku miejskim Południowego Podlasia, zlokalizowana została siedziba biskupstwa rzymskokatolickiego. Autor nie podejmuje szerszej analizy w tej i w wielu innych sprawach warunkujących życie mieszkańców prezentowanego regionu. Podobnie – zdobywamy dużo informacji o zaludnieniu regionu, ale nie otrzymujemy informacji, czy społeczeństwo Południowego Podlasia było młode czy stare. Zbyt ogólne, stąd nieciekawe podaje autor dane na temat charakteru wsi. Autor nie wyjaśnia ogromnego zróżnicowania wsi Południowego Podlasia pod względem tradycji, obyczajów czy zwyczajów. Niewiele informacji dotyczy polskiego ziemiaństwa i jego roli w życiu regionu. Nie otrzymujemy ciekawych informacji o sytuacji narodowościowej czy wyznaniowej. Dane zawarte np. w tabeli nr 6 powinny być szczegółowo skomentowane, czytelnik nie znajduje min. danych co do ilości funkcjonujących synagog, cerkwi prawosławnych. Jeżeli założymy, że na Południowym Podlasiu bogate było życie społeczne, a takie było w okresie międzywojennym 1918 – 1939, to z tekstu niewiele dowiadujemy się o organizacjach tego życia. Zbyt ogólne otrzymaliśmy też informacje o życiu kulturalno-oświatowym, w tym o szkolnictwie. Autor nie dostrzega istnienia szkolnictwa zawodowego średniego, zakładów kształcenia nauczycieli, w tym wspaniałego Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego im. Mieczysława Brzezińskiego w Leśnej Podlaskiej. Nie dostrzega istnienia i roli kulturowej Wyższego Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim. Wbrew wymogom dobrego warsztatu badawczego rozdziału nie zamyka autor stosownym, pogłębionym i proporcjonalnym do wielkości rozdziału podsumowaniem.

W drugim z rozdziałów opracowania zatytułowanym *Obraz Kościoła katolickiego Południowego Podlasia* (s. 59 - 100) przybliżona została diecezja podlaska, jej struktura organizacyjna, instytucjonalna oraz funkcjonowanie w okresie międzywojennym 1918 – 1939. Zdaniem Recenzenta zbyt dużo miejsca poświęcone zostało w tym rozdziale dziejom XIX i początkom XX w., natomiast należało bardziej szczegółowo przedstawić okoliczności odtworzenia struktury organizacyjno-instytucjonalnej diecezji podlaskiej i funkcjonowania jej w okresie międzywojennym 1918 - 1939. Czytelnik czy miłośnik regionu tak naprawdę niewiele dowiedział się o obsadzie personalnej instytucji diecezjalnej. Dobrze by było, aby znalazło się więcej informacji o funkcjonowaniu szkolnictwa diecezjalnego rzymskokatolickiego. Nie dowiadujemy się nic o potencjale intelektualnym duchowieństwa Południowego Podlasia. Ponownie nie spotykamy stosownego podsumowania rozważań odnośnie zagadnień przedstawionych w tym rozdziale.

W dalszej części opracowania autorstwa ks. Sł. Byliny pt. *Relacje państwo – Kościół katolicki na Południowym Podlasiu w II Rzeczypospolitej* spotykamy trzy rozdziały zasadnicze poświęcone wyłącznie zaprezentowanej problematyce. W pierwszym z tych

rozdziałów, a trzecim w kolejności pt. *Stosunki państwo – Kościół katolicki na Południowym Podlasiu* (s. 101 – 152) podjęta została przez Autora próba zobrazowania relacji państwo – Kościół katolicki na obszarze Południowego Podlasia w okresie międzywojennym 1918 – 1939. Niestety Autor nie potrafił w sposób właściwy pokazać tych relacji, szereg informacji „ukrył” w tabelach. Skomentowania wymagało stosowane ustawodawstwo państwowe, ale też bardzo szczegółowego omówienia wymagała treść Konkordatu z 10 II 1925 r. Większość treści rozdziału właściwie dotyczy kwestii ogólnopolskich. Informacji, które dotyczą Południowego Podlasia w tej kwestii spotykamy zdecydowanie za mało. Ograniczenie relacji do relacji politycznych, w tym do spraw akcji podejmowanych przez obie strony w okresie wyborów do Sejmu i Senatu, to zdecydowane zawężenie problematyki. Autor ponadto, podobnie jak wobec poprzednich rozdziałów, nie podjął próby zbilansowania spraw podjętych w trzecim rozdziale opracowania.

Podobnie Autor podszedł do sprawy przedstawienia relacji między państwem a Kościołem katolickim w kwestiach społeczno-religijnych. W rozdziale czwartym opracowania *Relacje państwo – Kościół katolicki na Południowym Podlasiu w kwestiach społeczno-religijnych* (s. 153-186) w pierwszej części omówił sprawę udziału przedstawicieli państwa i Kościoła katolickiego w obchodach religijnych i narodowych. Następnie przedstawił funkcjonowanie stowarzyszeń i ruchów o charakterze społeczno-religijnym na Południowym Podlasiu. Podobnie jak w poprzednim rozdziale główne zjawiska, liczbę bractw i związków wyznaniowych ukrył w tabelach. Nie podjął szerszej analizy działalności bractw czy związków kościelnych na obszarze Południowego Podlasia. Widoczny jest brak przypomnienia sylwetek wybitnych działaczy ruchu katolickiego. Autor nie podjął próby scharakteryzowania stosunku do Kościoła katolickiego wymienionych szeregu organizacji młodzieżowych, natomiast w rozdziale tym spotykamy wiele informacji dotyczących Kościoła katolickiego w XIX w. Zabrakło i w tym rozdziale koniecznego zamknięcia rozdziału i przypomnienia najistotniejszych spraw i kwestii.

Ostatni rozdział recenzowanego opracowania poświęcony został sprawom majątkowym Kościoła katolickiego na Południowym Podlasiu i stosownym relacjom w tych sprawach państwo – Kościół katolicki. W rozdziale noszącym tytuł *Stosunek władz państwowych do kwestii majątkowych Kościoła katolickiego na Południowym Podlasiu* (s. 187 – 224) Autor przedstawił zagadnienie rewindykacji nieruchomości kościelnych, sprawę parcelacji ziem należących do Kościoła katolickiego, a na końcu kwestię uposażenia podlaskiego duchowieństwa katolickiego. Kwestia ułożenia dobrych relacji między władzami państwowymi II Rzeczypospolitej a władzami kościelnymi, w tym z biskupem podlaskim w sprawie rewindykacji nieruchomości, nie była łatwa. Autor kwestię tę zauważa, ale nie potrafi jej wyjaśnić na przykładzie Południowego Podlasia. Co prawda podnosi kwestię majątku kościelnego w Janowie Podlaskim, siedzibie biskupa podlaskiego, jednak rozwiązanie sprawy dóbr janowskich, byłych biskupów brzesko – łuckich, nie było takie proste, gdyż umocowanie prawne w pierwszym rządzie leżało nie w decyzjach władz zaborczych, ale w konstytucjach Sejmu Wielkiego Rzeczypospolitej Szlacheckiej. Recenzent stoi na stanowisku, że niektóre sprawy w tej kwestii są niejawne po dziś dzień. Autor nie dotyka sprawy dóbr duchowieństwa prawosławnego, min. sprawy dóbr tzw. leśniańskich, tj. dóbr byłego żeńskiego zgromadzenia prawosławnego w Leśnej Podlaskiej. Negocjacje w tej sprawie też były nie tylko trudne, ale i ciekawe. Rozwiązania wówczas przyjęte nie zadowalały żadnej ze stron. Jak czas pokazał nie były też zawsze trafne. W sprawach rewindykacji dóbr Kościoła katolickie-

go trudno było czasami o właściwe dokumenty potwierdzające własność. Okres ponad 120 – letniego pobytu władz zaborczych także zrobił swoje. Układ dodatkowy z 20 VI 1938 r., zawarty pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską w sprawie dóbr ziemskich Kościoła i kaplic pounickich, był korzystny dla Kościoła katolickiego. Pytanie jest jednak inne, czy był sprawiedliwy. Autor nie wskazuje, nie rozumie sytuacji geopolitycznej, „gorącej” sytuacji w relacjach państwo polskie – wyznawcy prawosławia tego okresu. Nie zamyka także tego rozdziału stosownym, a koniecznym podsumowaniem. Próba oceny pogłębionej, zwłaszcza w odniesieniu do tego ostatniego, piątego rozdziału, powinna mieć miejsce.

Również zakończenie (s. 225 – 233) w tym charakterze nie zadowala Recenzenta. Po pierwsze – zakończenie to powinno mieć charakter bardziej ciekawych wniosków, a takich brak. Po drugie – od strony tak wielkości opracowania, jak i wymogów warsztatu historyka, mogło być większe objętościowo, co rozwiązałoby sprawę braku lub rozwinięcia niektórych zagadnień omawianej tematyki.

Zamiar przybliżenia dziejów państwa i Kościoła katolickiego poprzez pryzmat regionu, jakim w tym przypadku było Południowe Podlasie, zdaniem Recenzenta tylko częściowo się udał. Potrzebna okazała się tutaj dogłębna wiedza o tym regionie z czasów staropolskich. Jak dotąd jest ona niedostateczna, a okres Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 r. nie przyniósł w tej sprawie znaczących osiągnięć historiografii polskiej. Opracowanie autorstwa ks. Sławomira Byliny rzeczywiście dostarcza wielu refleksji i wniosków. W pierwszym rzędzie, jak jeszcze niewiele wiemy o dziejach ojczystych. Po drugie – trudno jest o dzieło wielkie, ciekawe, które może zainteresować każdego, jeśli nawet podjęta tematyka sama w sobie jest ciekawa. Walorem opracowania pt. *Relacje państwo – Kościół katolicki na Południowym Podlasiu w II Rzeczypospolitej* jest zakres kwerendy bibliotecznej i archiwalnej. Autor rzeczywiście podjął próbę dotarcia do wszelkich możliwych źródeł. Uzmysławiają to z jednej strony Aneksy, z drugiej wykaz źródeł i literatury, które stanowią integralną część opracowania. Wartościowa jest też ikonoGRAFIA, tylko szkoda, że została umieszczona na samym końcu opracowania. Mimo zgłoszenia szeregu uwag do opracowania autorstwa ks. Sławomira Byliny, Recenzent pełen jest szacunku dla podjęcia trudnej, bardzo trudnej problematyki. Recenzent wyraża też nadzieję, że autor tego opracowania stosownie „odczyta” uwagi czy sugestie, które w przyszłości powinny być inspiracją do powstania kolejnych pozycji książkowych.

Tomasz Demidowicz
(Akademia Wychowani Fizycznego w Warszawie,
filia w Białej Podlaskiej)

**Arkadiusz Zawadzki, *Gospodarka Południowego Podlasia
w latach 1918 - 1939*, Wyd. Uniwersytet
Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach,
Siedlce 2014, ss. 600, il. 44, aneksy.**

Obszar wschodniej Polski położony po prawej stronie rz. Wisły, w szczególności nad środkowym biegiem rzeki Bug, który w połowie przecina oś strategiczna Wschód - Zachód, którego większa część w okresie staropolskim należała do W.Ks. Litewskiego, a którego głównym ośrodkiem administracyjno-politycznym było miasto Brześć n/Bugiem, posiada ciekawą i mało znaną historię. Odmienność dziejów w okresie staropolskim, zmienność losów w XIX w. będących efektem polityki zaborów obszaru położonego między Lubelszczyzną a historycznym Podlasiem, skomplikowały jedynie stosunki społeczno-polityczne i kulturalno-religijne na tym obszarze. Brak przemyślanej polityki wobec tych ziem państwa powojennego, w tym Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 r. wyrażających się dziś w zapaści demograficznej, najniższym współczynniku urbanizacji, nie pozwoliły na „zbudowanie” tożsamości regionu, który nazywamy Południowym Podlasiem. Nie przyniosły powstania głównego centrum polityczno-administracyjnego Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej jako ośrodka alternatywnego wobec utraconego Brześcia n/Bugiem, choć znakomicie położonego na linii Wschód - Zachód i Północ - Południe. Spowodowały też marginalne zainteresowanie dziejami tego regionu akademickich ośrodków w Polsce, w tym ośrodka lubelskiego. Nie mniej obecna sytuacja Południowego Podlasia nie zwalnia historyków od prowadzenia badań nad „odkrywaniem” tego regionu, tak jak nie powinna zwalniać polityków i wojskowych od myślenia, jak ważne było, i jest to miejsce strategiczne Polski.

Recenzent z zainteresowaniem więc przyjął fakt ukazania się nakładem Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach książki pt. *Gospodarka Południowego Podlasia w latach 1918 - 1939*, autorstwa Arkadiusza Zawadzkiego. Stanowi ona rozszerzoną wersję rozprawy doktorskiej pod tym samym tytułem, która została napisana pod

kierunkiem prof. Józefa Piłatowicza. Problematyka ujęta została w sześciu merytorycznych rozdziałach poprzedzonych stosownym wstępem, a zamknięta zakończeniem.

Recenzowane opracowanie otwiera rozdział zatytułowany *Terytorium i demograficzna charakterystyka Południowego Podlasia* (s. 29 – 52). Autor uznał ten rozdział za wprowadzający w omawianą problematykę i podjął próbę charakterystyki Południowego Podlasia od strony fizyczno-geograficznej, administracyjnej, demograficznej, narodowościowej, wyznaniowej i oświatowo – kulturalnej. Próba charakterystyki regionu wypadła mało ciekawie, Czytelnik nie dowiedział się tak naprawdę nic o walorach przyrodniczych, o bogactwach naturalnych, o florze czy faunie Podlasia. Podobnie niewiele otrzymaliśmy informacji o mieszkańcach tego regionu, skąd przyszli, jakie mieli zwyczaje i obyczaje, jakie religie wyznawali. Autor zbyt sztywno trzyma się danych statystycznych, ale dokonuje też szerszych analiz. Wymienia wśród mniejszości narodowych Żydów, Ukraińców, Niemców, ale nie daje Czytelnikowi odpowiedzi na pytanie, skąd znalazły się te narodowości w tym regionie. Niewiele dowiadujemy się o potencjale intelektualnym Południowego Podlasia. Nie spotykamy żadnych informacji o szkolnictwie zawodowym, ogólnokształcącym, duchownym, wojskowym czy pedagogicznym. Jeśli chodzi o to ostatnie, to przecież na Południowym Podlasiu w okresie międzywojennym funkcjonowały znakomite zakłady kształcenia nauczycieli, jak Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie im. Mieczysława Brzezińskiego w Leśnej Podlaskiej, Państwowe Seminarium Nauczycielskie im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Siedlcach, Seminarium Nauczycielskie przy jednym ze zgromadzeń zakonnych w Sokołowie Podlaskim. Seminaria te miały system preparand, które pokrywały cały region. Kształcąc na wysokim poziomie kadre pedagogiczną w sposób zdecydowany wpływały na poziom wykształcenia ludności. Autor pierwszego rozdziału nie kończy próbą podsumowania, a szkoda.

Rozdział drugi opracowania poświęcono podstawowej dziedzinie gospodarczej regionu, rolnictwu, nadając tytuł: *Rolnictwo i leśnictwo* (s. 53 - 158). Informacje, jakie spotykamy na temat czynników determinujących stan i rozwój rolnictwa, w ocenie Recenzenta, są niedostateczne. Zbyt mało min. dowiadujemy się o zasobach wodnych regionu, gdyż one w dużym stopniu determinują rozwój produkcji rolnej. Podobnie ważną rolę odgrywa klimat. Informacji w tych dziedzinach odnośnie Południowego Podlasia jest zdecydowanie za mało. Faktem jest, że struktura wielkości gospodarstw rolnych była zbyt zróżnicowana, że dominowały gospodarstwa od 5-10 ha. Autor nie udziela jednak odpowiedzi, dlaczego taki stan był. Może było to związane z czasami staropolskimi, gdzie niemal 3/4 powierzchni stanowiła własność królewska, a może były też inne przyczyny. Produkcja roślinna i zwierzęca była determinowana strukturą wielkości gospodarstw na Południowym Podlasiu. Czytelnik ponownie nie otrzymuje pełnego obrazu min. co do hodowli owiec czy koni. Wielka szkoda, że Autor nie wymienia choćby kilku ośrodków hodowli owiec. Nie wiemy, jaka była liczba stadnin koni na Południowym Podlasiu, a była dość znaczna, bo dochodziła do trzydziestu. Konie ze stadnin rodu ziemiańskiego Wężyków czy Czetwertyńskich znane były na wielu hipodromach II Rzeczypospolitej. Przodującą Państwową Stadninie Koni w Janowie Podlaskim Autor poświęca jedno zdanie (s. 114). Jest to jakieś nieporozumienie, by nie dostrzec znaczenia tej stadniny w hodowli koni na ziemiach polskich. Janów Podlaski w okresie 1918-1939 był jednym z najciekawszych i największych centrów hipologicznych w Europie. Przecież koni z Janowa Podlaskiego dosiadał i brał udział w wielu zawo-

dach gen. Władysław Anders (1892-1970). Zdaniem Recenzenta w tym rozdziale powinno być wydzielone sadownictwo i ogrodnictwo, a może i rybołówstwo. Połączenie rolnictwa z problematyką leśnictwa też okazało się niezbyt szczęśliwe. Zagadnienie leśnictwa w tym połączeniu dosłownie „zginęło”. Leśnictwo to dziedzina, z której słynęło Południowe Podlasie w okresie staropolskim, powinno być potraktowane odrębnie, by pokazać lepiej tę dziedzinę razem z łowiectwem i myślistwem. Dobrze się stało, że Autor w tym rozdziale dostrzegł znaczenie oświaty rolniczej, działalność spółdzielczości (s. 144-149). Koniecznie dodać tutaj należy informację o znaczącej roli Leśnej Podlaskiej jako regionalnego ośrodka oświaty rolniczej obok wymienionych przez Autora innych ośrodków. Rozważań na temat rolnictwa i leśnictwa oraz innych dziedzin działalności gospodarczej na Południowym Podlasiu Autor nie zamknął próbą podsumowania.

Trzeci rozdział opracowania A. Zawadzkiego, zatytułowany *Gospodarka Południowego Podlasia w latach 1918 – 1939* poświęcony został przemysłowi (s. 159-247). Zasadnicze rozważania nad przemysłem Południowego Podlasia Autor poprzedził min. wstępem, w którym zastanowił się nad pozycją tej dziedziny gospodarki w ogólnej gospodarce regionu. Na następnych stronach dokonał omówienia sytuacji przemysłu w pierwszych latach Polski Odrodzonej, w latach 1923-1929, w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego, a zakończył na pokazaniu przemysłu w okresie ożywienia gospodarczego 1936 – 1939. Słusznie zauważony został fakt powstania w regionie z inicjatywy oddolnej Podlaskiej Wytwórni Samolotów (PWS) w Białej Podlaskiej jako największego i najnowocześniejszego zakładu przemysłowego na Południowym Podlasiu. Miłośnik Południowego Podlasia po zapoznaniu się z całością treści rozdziału nie zdobywa jednak pełnego obrazu o rozwoju poszczególnych gałęzi przemysłu w regionie. Autor opierając się na statystyce przemysłowej z 1935 r. wymienia 122 zakłady branży surowców mineralnych, 173 chemicznej, 17 elektrycznej, 14 papierniczej. Do przemysłu zalicza 574 młyny i wiatraki, 361 mleczarni. Ogółem szacuje funkcjonowanie na Południowym Podlasiu blisko 2 tys. przedsiębiorstw przemysłowych różnej wielkości (s. 197). Na pewno dość dobrze był rozwinięty przemysł szklany i materiałów budowlanych. Stały rozwój od II połowy lat 30 zaczął wykazywać przemysł metalowy i elektrotechniczny. Projektowana w Białej Podlaskiej nowa wytwórnia lotnictwa pod nazwą PWS-2, z produkcją samolotów metalowych i utrzymaniem PWS-1, na pewno po uruchomieniu zmieniłaby całkowicie obraz Południowego Podlasia jako regionu przemysłowego. Na zapotrzebowanie mieszkańców regionu odpowiadał przemysł spożywczy, w tym przemysł gorzelniany. Po zniszczeniach wojennych nie odbudowało się natomiast piwowarstwo. Autor powinien w załącznikach wyszczególnić poszczególne branże przemysłu, jakie zaistniały na Południowym Podlasiu w okresie 1918 – 1939.

W prezentacji gospodarki Południowego Podlasia w okresie międzywojennym Autor nie pomija problematyki rzemiosła. W oddzielnym rozdziale *Rzemiosło* (s. 249 – 288) Autor podjął próbę przedstawienia rozwoju i rozmieszczenia rzemiosła, oceny jego charakteru jako bardzo ważnej dziedziny gospodarki Południowego Podlasia opierając się głównie na spisach powszechnych z 1921 i 1931 r. Nie wiadomo dlaczego wzbudził u Autora zdziwienie fakt, że rzemiosło było skupione w ośrodkach miejskich regionu. Charakter rzemiosła był związany z jednej strony z wielowiekową tradycją, z drugiej strony z zapotrzebowaniem, rzemiosło dążyło do zaspokojenia rynku i koncentrowało się wokół większych ośrodków miejskich. Rzemiosło, podobnie jak rolnictwo czy przemysł, przeżywało okresy dobre i gorsze, było w zdecydowanej większości rzemiosłem

legalnym. Autor oszacował liczbę zakładów rzemieślniczych na 20 tys., ich rozmieszczenie określił jako nierównomierne, nie zwrócił jednak uwagi, że liczba ośrodków miejskich była niedostateczna, a polityka rządu i władz samorządowych w tej dziedzinie pasywna. Nie pominął istnienia przemysłu ludowego i chałupnictwa. Podobnie jak w poprzednich rozdziałach nie dokonał zbilansowania i oceny roli rzemiosła w rozwoju Południowego Podlasia.

W panoramie prezentacji gospodarki Południowego Podlasia w odrębnym rozdziale *Handel i finanse* (s. 289-347) przedstawiona została problematyka działalności handlowej i kredytowo – finansowej. Handel w regionie z jednej strony trzymał się tradycyjnych wielowiekowych form, jak targi i jarmarki. Z drugiej strony oferował nowe formy sprzedaży i nowe artykuły. Zgodzić się należy, że oferowane artykuły służyły zaspokojeniu podstawowych potrzeb. Specyfiką Południowego Podlasia było to, że prawie w 80 % był on w rękach Żydów. Autor przytacza wiele liczb, jednakże nie dostarcza informacji, z jaką liczbą mamy do czynienia, jeśli chodzi o główne miasta i miasteczka handlowe regionu. Wiemy też, że w handlu odgrywała pewną rolę spółdzielczość polska, lecz Autor ten aspekt pomija. Piękną rolę w tej dziedzinie odegrała Komarówka Podlaska, zwana „Liskowem Podlasia”. Wiele ciekawych informacji natomiast spotykamy w odniesieniu do funkcjonowania różnorodnych instytucji finansowych. Również rozważania na temat handlu i finansów nie zostały zamknięte stosownym podsumowaniem.

Zgodzić się należy ze stwierdzeniem Autora, że „dobrze zorganizowany system komunikacji i łączności zapewnia sprawne funkcjonowanie administracji państwowej i samorządowej oraz stanowi ważny element systemu obronności kraju” (s. 349). O tej prawdzie zdają się nie wiedzieć dzisiejsi władarze powiatu bialskopodlaskiego. Kwestiom komunikacji i łączności poświęcony został ostatni, szósty rozdział opracowania autorstwa A. Zawadzkiego. W rozdziale pt. *Komunikacja i łączność* (s. 349 – 392) Autor zwraca uwagę na dużą rolę kolei w życiu regionu. Rozwój jej związany był ze strategicznym położeniem regionu. Projektowane lub realizowane inwestycje wojskowe w II połowie lat 30 XX w., jak budowa bazy głównej lotnictwa polskiego w Małaszewiczach, być może w latach następnych wymusiłaby dalszą rozbudowę linii kolejowych. Podobnie sytuacja ulegała polepszeniu, jeśli chodzi o sieć dróg bitych. Zgodzić się należy z Autorem opracowania, że w tej dziedzinie należało podjąć większy wysiłek organizacyjny i finansowy, by poprawić stan komunikacji i łączności na Południowym Podlasiu. Również sieć i liczba placówek pocztowo – telekomunikacyjnych była daleka od potrzeb, choć liczba ich w latach 1927-1937 uległa podwojeniu. W rozdziale tym, jak i w poprzednich Autor pominął miastotwórczą i ogólnorozwojową rolę garnizonów Wojska Polskiego rozlokowanych na Południowym Podlasiu. Była ona niemała, a dobrze zarabiająca kadra oficerska i podoficerska zwiększała zapotrzebowanie na artykuły lepszej jakości. Garnizony Wojska Polskiego poprzez swoje zamówienia aprowizacyjne, i nie tylko, wpływały na rozwój gospodarczy regionu.

Całość rozważań o gospodarce Południowego Podlasia lat 1918 – 1939 Autor zamknął *Zakończeniem* (s. 393 - 396). Nie wypadło ono dobrze, ponieważ nie otrzymaliśmy zbilansowanego obrazu poszczególnych głównych działów gospodarki regionu. Zabrało wyrazistych ocen stanu gospodarki Południowego Podlasia w okresie międzywojennym. Nie udało się Autorowi przybliżyć sylwetek wybitnych działaczy gospodarczych, przedsiębiorców i polityków Południowego Podlasia, którzy swoimi dokonania-

mi zasłużyli na pamięć. Mimo pewnych uwag zgłoszonych pod adresem opracowania pt. *Gospodarka Południowego Podlasia w latach 1918 – 1939* autorstwa Arkadiusza Zawadzkiego, Recenzent jest pełen uznania dla trudu kwerendy archiwalnej i bibliotecznej. Solidność, dokładność, wyważone oceny różnorodnych zjawisk gospodarczych pozwalają na stwierdzenie, że otrzymaliśmy wartościową monografię gospodarki Południowego Podlasia okresu międzywojennego. Recenzowane opracowanie zostało porządnie wydane przez Uniwersytet Przyrodniczo – Humanistyczny w Siedlcach, zilustrowane bardzo ciekawymi fotografiami, opatrzone aneksami, zachęca do lektury.

Damian Kutyla
(Uniwersytet Rzeszowski)

**Recenzja książki pt. *Siedem grzechów głównych. Eseje z filozofii kultury*,
pod red. Witolda M. Nowaka i Magdaleny Żardeckiej-Nowak,
Rzeszów 2014, ss. 152.**

Publikacja pt. *Siedem grzechów głównych. Eseje z filozofii kultury* to efekt wspólnych zainteresowań i analiz dotyczących pojęcia grzechu, jakimi wykazali się Witold M. Nowak, Magdalena Żardecka-Nowak, Agnieszka Iskra-Paczkowska, Leszek Kopciuch, Joanna Mysona-Byrska, Przemysław Paczkowski i Stanisław Gałkowski.

Zagadnienie grzechu, jego źródeł, definicji, klasyfikacji, świadomości, sumienia należy bardziej do porządku teologii, niż do filozofii. Jednakże autorzy omawianej publikacji zdecydowali się rozpatrzyć poszczególne aspekty tegoż terminu z punktu widzenia filozofii kultury i filozofii historii. Biorąc pod uwagę różnorakie kontrwzory moralne dokonali konkretyzacji poszczególnych grzechów, tym samym ukazując czytelnikowi stosunek człowieka do sumienia i odwrotnie.

Już we wstępie Witold M. Nowak opisuje genezę grzechu jako pewnej wady i egzemplifikacji ludzkiej ułomności. Przytaczając takich filozofów jak Platon, św. Augustyn, Spinoza, Kant, Freud, Schopenhauer, Cioran rozkłada samą ideę grzechu na czynniki pierwsze. Autor próbuje usytuować grzeszność w stosunku do moralności i sumienia ludzkiego. Motywem przewodnim tej części pracy jest próba odpowiedzi na pytania: Jakie są przyczyny popełniania grzechów? Co kieruje człowiekiem w momencie popełniania grzechu? Nie boi się również zadać pytania o pożytki płynące z grzeszności. Tym samym dochodzi do konkluzji, iż istotą wszystkich grzechów jest to, że poddają one rozum namiętnościom. Bardzo dobry artykuł wstępny wprowadzający czytelnika w tę dość niewygodną tematykę.

Kolejność następnych artykułów tej monografii odzwierciedla gregoriańsko-dantejski układ siedmiu grzechów z mnemotechnicznej formuły SIIAAGL, wprowadzonej przez papieża Grzegorza I Wielkiego (ur. 540, zm. 604), której istotą jest podział na pięć

grzechów ducha (*superbia*, *invidia*, *ira*, *avaritia*, *acedia*) i dwa cielesne (*gula*, *luxuria*).

Tak oto Agnieszka Iskra-Paczkowska omawia grzech pierwszy – pychę. Autorka uzasadnia, że zasadniczym źródłem *superbii* jest miłość własna, która może przybierać formę skrajnego egocentryzmu oraz próżności. Wskazuje przy tym na to, iż dla Arystotelesa była ona w zasadzie czymś naturalnym. Dopiero późniejsi filozofowie (np. Pascal) wskazywali na pewnego rodzaju negatywny i ułomny charakter pychy. W dalszej części swych rozważań Agnieszka Iskra-Paczkowska próbuje zestawiać *superbię* i dumę w perspektywie pragmatyki współczesnej kultury oraz wychwycić pewne różnice między pychą a próżnością. W pełni zadowalający rozdział, przybliżający istotę pychy – pierwszego grzechu, który nierzadko stanowi źródło pozostałych grzechów.

Kolejnym analizowanym grzechem jest *invidia*. Rozdział *Zazdrość w kontekście filozofii dziejów* autorstwa Leszka Kopciucha ukazuje nam ów grzech w dwóch różnych perspektywach – moralnej i psychologicznej. Pierwsza z nich jest ściśle związana z etyką normatywną, natomiast druga odchodzi od aksjologicznego wymiaru i w większej mierze odnosi się do takich kwestii jak poczucie spełnienia, spokój wewnętrzny, zadowolenie z siebie. W dalszej części autor przedstawia fenomen zazdrości z punktu widzenia takich filozofów jak Arystoteles, Kartezjusz, Hobbes, Scheler, Kant, Nietzsche. Czytając ten rozdział można zauważyć, iż różnorakie koncepcje filozoficzne nie dostarczyły jednolitego obrazu zazdrości. Leszek Kopciuch słusznie zwraca uwagę na pewną różnorodność świata, co stanowi pole bytu zarówno dla zazdrości pozytywnej jak i negatywnej.

Trzecim grzechem opisywanym w tej książce jest *ira* (gniew). Jego analizę filozoficzną przeprowadza Magdalena Zardecka-Nowak. Jak wskazuje, gniew można rozpatrywać w wielu aspektach – m. in. teologicznym, filozoficznym, etycznym, psychologicznym, społeczno-politycznym. Autorka próbuje ukazać znaczenie i istotę gniewu właśnie w tych kilku ujęciach. Wyróżnia przy tym gniew słuszny (porywający do czynów bohaterskich), gniew spontaniczny, gniew samorzutny, gniew woli, gniew który sieje spustoszenie w duszy człowieka oraz gniew zapiękły. W efekcie tego czytelnik otrzymuje kompetentne studium dotyczące gniewu, oparte na refleksjach filozoficznych Arystotelesa, Seneki czy Schelera.

Czwarty artykuł nosi tytuł *Chciwość w świecie konsumpcji: wada czy zaleta?*, a jej autorką jest Joanna Mysona-Byrska. By ocenić chciwość w kontekście kultury konsumpcyjnej, trzeba zapytać, jakimi głównymi zasadami rządzi się ta kultura oraz jakie wartości wyznaczają kierunek działań jednostki, która stała się konsumentem i na konsumpcji skupia swoje działania. Przytaczając flagowych badaczy konsumpcjonizmu (Bauman, Ritzer, Baudrillard, Barber, Fromm, Appadurai) autorka przedstawia czytelnikowi podstawy i myśli przewodnie konsumpcjonizmu, oraz wzajemną relację pomiędzy samą chciwością a konsumpcją. Materializm hedonistyczny, jakim nacechowana jest współczesność wydaje się być już nieodzownym elementem kultury zachodnioeuropejskiej. Czy więc chciwość jako pewna postawa życiowa nabiera teraz całkiem innego znaczenia? Czy nadal należy ją pojmować jako grzech, czy wręcz przeciwnie – w dzisiejszym świecie konsumpcji staje się umiejętnością i cnotą? Nie chcąc zdradzać konkluzji i wniosków autorki, zachęcam do lektury tego artykułu.

Piątym analizowanym grzechem jest lenistwo (*acedia*). Autor Przemysław Paczkowski opisuje go jako wadę, przywarę, która nie powinna stanowić istotnego zagrożenia dla ludzkiego zbawienia. Nie da się ukryć, że *acedia* wydaje się być grzechem

bardzo nudnym i znacznie „mniejszym” od pozostałych. Co jednak najciekawsze w tym rozdziale, autor próbuje odpowiedzieć na pytanie jaką postać lenistwo przybiera dziś, we współczesnym świecie. Przemysław Paczkowski określa acedię nie tylko jako grzech, lecz także jako chorobę, jako coś co osłabia naszą wolę, naszą chęć działania, potrzebę poszukiwania, dążenia, wkraczania. Rozdział ten jest „mniej porywający” od reszty, ale zapewne z powodu tematyki jaką porusza.

Kolejny artykuł porusza kwestię nieumiarkowania w jedzeniu i piciu. Stanisław Gałkowski rozpoczyna swe rozważania od opisanego cnoty umiaru, czyli tego co stoi w opozycji do omawianego grzechu. Pewne umiarkowanie, jak wskazuje autor jest tą zdolnością, która powinna kontrolować nasze pragnienia związane z przedmiotami sprawiającymi zmysłową przyjemność. Grzech „guli” jest bardzo istotny w tym sensie, że dotyczy wszystkich dóbr jakie organicznie i biologicznie spożywamy – tak więc pośrednio dotyczy również tak ważkich tematów współczesności jak np. alkoholizm, czy narkomania.

Ostatni rozdział dotyczy *luxurii* – czyli nieczystości. Witold M. Nowak przedstawia genezę samego pojęcia oraz jego interpretacje w wykonaniu Kierkegaarda, Plutarcha, a nawet Czesława Miłosza. Rozważania autora oscylują wokół takich pojęć pokrewnych jak rozwiązłość, przepych, rozpusta, chuć, *porneia* (prostytucja). W dalszej części stara się zestawić *luxurię* z pożądaniem, a nawet idąc tropem Kanta i Goethego – z uwodzeniem. Współcześnie, jak pisze autor, mamy dwubiegunowe rozumienie nieczystości. Z jednej strony bowiem, postawy nacechowane seksualizmem są piętnowane jako seksistowskie, z drugiej jednak są też podsycane i promowane jako bezgranicznie przyjemne. Dochodzi tu do głosu ambiwalentny charakter samej seksualności – zarazem twórczy i destrukcyjny, powiązany zarówno z miłością jak i z cierpieniem. Nie sposób się z tym nie zgodzić.

Podsumowując, *Siedem grzechów głównych* to bardzo udana praca zbiorowa. Z racji tematyki jaką porusza, dotyczy każdego z nas. Z naukowego punktu widzenia jest to praca niezwykle wartościowa – rzadko kiedy ktoś spogląda na grzechy z punktu widzenia historii czy filozofii. Autorzy omawianej publikacji podjęli się zadania niełatwego, bowiem w czasach współczesnych pojęcie grzechu mocno się przewartościowało. Dziś już nie oceniamy czynów wedle kontradykcji dobre - złe, dziś coraz popularniejsze stają się opozycje typu przyjemne-nieprzyjemne oraz korzystne - niekorzystne.

Praca ta nie zawiera w sobie moralizatorskiego charakteru, bardziej skupia się wokół analizy grzechów na różnorodnych płaszczyznach dziedzinowych. Jest to analiza nie tylko teologiczno-filozoficzna, lecz także historyczna, psychologiczna i etyczna. Co jednak należy podkreślić na sam koniec – przede wszystkim – jest to analiza wartościowa i rzetelna.

Damian Kutyla
(Uniwersytet Rzeszowski)

Watykan a sprawa polska.
Recenzja książki Łukasza Kleski pt. *Watykan a sprawa polska.*
Wydawnictwo Łukasz Kleska, Rzeszów 2015, ss. 128

Książka, a w zasadzie książeczka jaką opublikował Łukasz Kleska to efekt jego zainteresowań dotyczących historii Watykanu i jego relacji z państwem polskim w drugiej połowie XX wieku. Autor jest doktorantem filozofii na Uniwersytecie Rzeszowskim oraz znanym w środowisku akademickim wydawcą, redaktorem tekstowym, projektantem okładek. W swoim naukowym curriculum vitae ma do tej pory 4 opublikowane książki – *Socjalizm utopijny i Jezus w teologii wyzwolenia* napisane wraz Michaliną Kiecią (obie wydane w 2015 roku), *Oblicza Josepha Ratzingera* (2011) oraz *Cmentarz Rzymskokatolicki w Głogowie Małopolskim „Na Piasku”*, napisana wraz z Anną Kotulą-Sową (2010).

Zasięg pracy obejmuje pontyfikaty Piusa XII, Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła I, Jana Pawła II i Benedykta XVI, z kolei treść właściwa oscyluje wokół papieskiej polityki wobec Polski, wokół ówczesnych reżimów (nazizmu i komunizmu) oraz wokół indywidualnego stosunku poszczególnych papieży i rzymskich kardynałów do Polaków.

Dotychczas powstało sporo opracowań dotyczących tematyki działań politycznych Watykanu w XX wieku. Za najważniejsze z nich należy uznać takie publikacje jak: Zdzisław Morawski - *Watykan z daleka i z bliska* (1979), Stanisław Markiewicz - *Polityka wschodnia Watykanu* (1982), Kazimierz Sidor - *Wzgórze Watykanusa* (1985), Thomas J. Reese - *Watykan od wewnątrz. Polityka i organizacja Kościoła katolickiego* (1999), Andrea Gianelli, Andrea Tornielli - *Papieże a wojna. Od pierwszego światowego konfliktu do ataku na Irak* (2006). Znacznie mniej jest opracowań odnoszących się do relacji bezpośrednich Watykanu z państwem polskim. Za najbardziej znaczącą można wymienić książkę Zenona Fijałkowskiego pt. *Kościół katolicki na ziemiach polskich w latach okupacji hitlerowskiej* (1983). Książka *Watykan a sprawa polska* autorstwa Łukasza Kleski w dużej mierze bazuje właśnie na tych wcześniejszych opracowaniach. Z tego też powodu jest to praca raczej odtwórcza, mająca charakter bardziej historyczny niż stricte filozoficzny czy teologiczny.

Pierwszy rozdział zatytułowany *Dwie wojny światowe* poświęcony jest biografii Piusa XII (tj. kardynała Eugenio Pacellego). Jeszcze zanim został papieżem, to już był dość wpływowym duchownym. Jako kardynał spełniał rolę skutecznego negocjatora w kwestiach konkordatowych, niejednokrotnie pokazując, iż w relacjach Watykan-Europa ma do powiedzenia nawet więcej niż ówczesny papież Pius XI. Pontyfikat Piusa XII przypadł na najtrudniejsze lata XX wieku (1939-1958). Reakcja na wybór Pacellego była różna, ale na ogół został przychylnie przyjęty zarówno we Włoszech, jak i Francji, Wielkiej Brytanii, czy Stanach Zjednoczonych. Jedynie w Trzeciej Rzeszy wybór ten przyjęto z mieszanymi uczuciami. Na uwagę zasługuje jednak fakt, iż Eugenio Pacelli był powiązany z kołami tzw. reakcji niemieckiej, a niektórzy twierdzą nawet że dopomógł Hitlerowi w opanowaniu i ugruntowaniu jego władzy w Niemczech, toteż treść tego rozdziału pracy Łukasza Kleski opiera się na książce Johna Cornwella pt. *Papież Hitlera. Sekretne historia Piusa XII* (2006).

Pius XII objawiał się katolickim masom niemalże jako anioł z nieba. Za tym nieco niedostępnym mistykiem krył się jednak papież-dyplomata, twardo stąpający po ziemi. Pius XII niejednokrotnie przystępował do arbitrażu światowego między skonfliktowanymi stronami w II wojnie światowej. Natomiast po śmierci (w 1958 roku) został nazwany antysemitą i „papieżem Hitlera” przez jednych, oraz obrońcą Żydów i żarliwym antykomunistą przez drugich. Jak widać, była to postać na wskroś kontrowersyjna.

Autora należy pochwalić przede wszystkim za bogaty materiał źródłowy, oparty nie tylko na wcześniejszych opracowaniach, lecz także na encyklikach Piusa XII (tj. *Divino afflante Spiritu*, *Mystici Corporis*, *Summi Pontificatus*). Pewnym mankamentem metodologicznym jest jednak sam tytuł pierwszego rozdziału. Ta część pracy odnosi się głównie do osoby Eugenio Pacellego (Piusa XII) w tle konfliktów międzynarodowych, tak więc tytuł *Dwie wojny światowe* brzmi zbyt ogólnie. Powinien on brzmieć np. *Eugenio Pacelli i jego działalność w I połowie XX wieku*. Kolejnym niedociągnięciem jest to, że w porównaniu do reszty, zbyt mało uwagi poświęcono relacji na linii Watykan-Polska w czasie wojen światowych, a przecież cała publikacja nosi tytuł *Watykan a sprawa polska...* Ledwie kilka stron poświęconych tej problematyce nie zadowoli bardziej wymagających czytelników.

Druga część pracy, zatytułowana *Ostpolitik Vaticana* opisuje próby prowadzenia dialogu pomiędzy Watykanem a Wschodem tuż po zakończeniu II wojny światowej. Jak wiadomo, czasy powojenne były dość trudnym okresem dla Polski – zerwano konkordat, rozdzielono państwo od Kościoła, usuwano religię ze szkół, prześladowano kler, likwidowano prasę i organizacje katolickie. Kryzys katolicyzmu w Polsce niewątpliwie stanowił wyzwanie polityczne dla Watykanu. Treść drugiego rozdziału koncentruje się wokół dwóch papieży – Jana XXIII oraz Pawła VI. Obaj w swej „działalności międzynarodowej” poświęcali Polsce dość dużo czasu i miejsca. Paweł VI darzył nasz kraj szczególną sympatią – to on powołał do kolegium kardynalskiego trzech polskich biskupów (Władysława Rubina, Andrzeja Deskura oraz Karola Wojtyłę) oraz beatyfikował ojca Maksymiliana Kolbego i siostrę Teresę Marię Ledóchowską. Drugi rozdział publikacji Łukasza Kleski pomimo swojej stosunkowo małej objętości jest jednak w pełni zadowalający i w przejrzysty sposób, na tle przemian politycznych, ukazuje działalność papieżstwa wobec powojennej Polski.

Kolejna część pracy, zatytułowana *Czasy współczesne* dotyczy „nowej epoki”, która przyniosła wolność dla Polski. Treść tego rozdziału poświęcona jest głównie pontyfi-

katowi Jana Pawła II oraz jego wizji dziejów, gdzie jako Polak poświęca on dużo miejsca swej ojczyźnie. W latach 80. walka o Ducha i odnowę moralną Polaków jawiła się jako misja specjalna dla Watykanu i Kościoła.

Autor Łukasz Kleska w rzetelny sposób przytacza przemówienia Jana Pawła II z pielgrzymek do ojczystego kraju, gdzie podkreśla doniosłą rolę Solidarności oraz jej aksjologiczno-moralny wymiar. Komunistyczna Polska, stosunkowo podzielona politycznie i światopoglądowo w szczególny sposób potrzebowała, by jej obywatele stali się solidarni i w imię prawdy, wolności i sprawiedliwości kreowali nowego Ducha Narodu oraz „nową epokę” w historii kraju. W dalszej części trzeciego rozdziału trochę miejsca poświęcono Benedyktowi XVI (tj. Josephowi Ratzingerowi), który w wielu aspektach kontynuował działalność Jana Pawła II. Jako papież pochodzący z Niemiec zwracał się on bowiem do Polaków ze szczególną prośbą – nawoływał do pojednania i pokoju między ludźmi oraz do przebaczenia dawniejszych zbrodni.

Podsumowując, *Watykan a sprawa polska* to publikacja wartościowa i uchodzić za taką może nie tylko w kręgach teologicznych, lecz także historycznych, filozoficznych, politologicznych. Co prawda jest to praca głównie odtwórcza i skrótowa, nie wnosząca niczego nowego w dotychczasowy stan badań, ale stanowi jakościowy zarys relacji na linii Watykan-Polska. Dla współczesnego czytelnika wątki poruszone w pracy Łukasza Kleski mogą być szczególnie interesujące, biorąc pod uwagę, iż niedawno w Polsce odbyły się Światowe Dni Młodzieży pod patronatem papieża Franciszka.

Szeroka baza przypisów, kompetentny, rzetelny, opisowy charakter prowadzenia narracji (rozważań) tylko potwierdzają to, że praca ta stoi na wysokim poziomie naukowym. Jej charakter jest stricte akademicki i z tego powodu także jej forma przekazu jest dość schematyczna, sztywna, ale nie stanowi to przeszkody dla inteligentnego i ambitnego czytelnika.

Konkludując, książka Łukasza Kleski pomimo nieznaczących mankamentów pozostawia po sobie pozytywne wrażenie. Co prawda jest to bardziej streszczenie, niż podręcznik, bardziej książeczka niż książka, ale w pracy tej mamy to co być powinno – sytuację Polski w czasie wojen, w okresie powojennym, oraz w okresie kreowania „nowej epoki” – a wszystko w kontekście relacji z Watykanem. Jak wyżej podkreśliłem, jest to dość udany zarys historyczny, skrótowe ukazanie relacji polsko-watykańskich zawarty w „lekkostrawnej pigułce”. Z pewnością praca ta może stanowić dla czytelnika wartościowe kompendium wiedzy na ów temat.

